

Denna text ingår i Riksantikvarieämbetets digitala handbok [Process att bilda kulturresevat](#)

Utformning av skötselplaner

Innehåll

1	Allmänt om skötselplaner	2
1.1	Skötselplanen tas fram i samband med beslutet.....	2
1.1.1.	Tidsåtgång och arbetssätt	2
1.2	Övergripande om skötselplanen i Riksantikvarieämbetets vägledning om beslut om kulturresevat	3
1.3	Överensstämmelse med reservatsbeslut	3
1.4	Syfte med skötselplanen	4
2	Skötselplanen i relation till andra planer och dokument	4
2.1	Natura 2000-bevarandeplaner.....	5
2.2	Byggnadsvårdsplan	6
2.3	Restaureringsplan	7
2.4	Trädvårdsplan.....	7
2.5	Vårdprogram och vård- och underhållsplaner för byggnadsminnen	8
2.6	Tillgänglighetsplaner.....	8
2.7	Skogsbruksplaner	8
2.8	Åtagandeplaner och andra planer kopplade till ersättningar inom landsbygdsprogrammet ...	9
2.9	Åtgärdsprogram för hotade arter	10
3	Skötselplanens innehåll	10
3.1	Vad en skötselplan bör innehålla.....	10
3.2	Vad en skötselplan inte bör innehålla.....	11
3.3	Skötselplanens omfattning och detaljeringsgrad.....	12
3.4	Skötselplanens olika delar	14
3.4.1	Beskrivningsdel.....	14
3.4.2	Plandel.....	16
4.	Revidering av skötselplaner	22
4.1	Skötselplaner behöver regelbundet uppdateras.....	22
4.2	Särskilt beslut om viss ändring av skötseln.....	23
4.3	Tidsåtgång och arbetssätt	23
4.4	Handläggning vid revidering	24

1 Allmänt om skötselplaner

1.1 Skötselplanen tas fram i samband med beslutet

Enligt 3 § förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. ska en skötselplan fastställas och ingå i varje beslut om bildande av naturreservat eller kulturresevat. Om det finns särskilda skäl för att inte fastställa skötselplanen samtidigt som beslut om reservat fattas ska dessa särskilda skäl redovisas och motiveras i beslutet. Ett sådant särskilt skäl kan till exempel finnas om ett akut hot föreligger mot miljön. Skötselplanen fastställs av beslutsmyndigheten, det vill säga länsstyrelsen eller kommunen.

1.1.1. Tidsåtgång och arbetssätt

Att utarbeta skötselplaner är i de flesta fall ett relativt tidskrävande arbete. Tidsåtgången varierar avsevärt beroende på bland annat områdets komplexitet och markägarförhållanden. Eftersom upprättandet av skötselplanen görs i samband med upprättande av beslut om reservatet är det sällan möjligt att särskilja tidsåtgången enbart för författandet av skötselplanen. Arbetet har föregåtts av olika inventeringar, en kulturhistorisk utredning, fastighetsutredning och andra utredningar, dialog och samråd med markägare, brukare och andra intressenter, som alla ger underlag till skötselplanens innehåll och utformning. I samband med att olika skötselområden avgränsas, kvalitetsmål upprättas och skötselåtgärder formuleras (se nedan) kan det finnas behov av kompletterande och mer detaljerad inventering och kunskapsinhämtning.

Det kan vara en stor fördel att skicka ut tidiga versioner av skötselplanen för synpunkter. Till exempel kan man inhämta synpunkter om avgränsning av olika skötselområden och kvalitetsmål för dessa innan man går vidare med att utforma skötselåtgärder för varje område. Det kan också vara bra att inrätta en arbetsgrupp och/eller en referensgrupp där det finns olika kompetenser representerade, till exempel inom byggnadsvård, ekologi, arkeologi eller kulturhistoria. Hur man bör samråda och hämta in synpunkter inför beslut om reservat inklusive skötselplan framgår av avsnittet [Förberedelser inför beslut](#).

1.2 Övergripande om skötselplanen i Riksantikvarieämbetets vägledning om beslut om kulturresevat

I Riksantikvarieämbetets vägledning [Beslut om kulturresevat – vägledning för tillämpningen av miljöbalken](#)¹ skrivs följande om skötselplanen:

En skötselplan för resevat bör ha den inriktning och detaljeringsgrad som behövs för att syftet med resevatet skall uppnås. Den bör inte göras mer detaljerad än som behövs för att nå syftet. Skötselplanen bör omfatta hela resevatet och utgöra ett praktiskt verktyg för skötseln av detta. Skötselplanen bör innehålla en beskrivningsdel som behandlar området bevarandevärden och historisk mark- och vattenanvändning. Den bör även innehålla en plandel som behandlar de olika skötselområdena och deras avgränsningar, formulering av mål för prioriterade bevarandevärden samt en beskrivning av skötselåtgärder. Anvisningar för dokumentation och uppföljning, samt en sammanfattning med prioritering av skötselåtgärdena bör också ingå. Mål bör formuleras för varje skötselområde. En minsta ambitionsnivå bör vara att mål formuleras för samtliga markslag, samt för bevarande och synliggörande av kulturhistoriska spår och lämningar samt för tillgängligheten i området.

1.3 Överensstämmelse med resevatsbeslut

Skötselplanen utgör en instruktion för förvaltningen, där alla åtgärder som beskrivs ska ligga inom ramen för gällande beslut enligt 7 kap. 5 § första och andra styckena, 6 § och 9 § miljöbalken. En skötselplan för ett resevat får inte gå längre än vad föreskrifterna i beslutet medger, vare sig det rör sig om inskränkningar i rätten att använda mark- eller vattenområde eller åtgärder som sakägarna eller allmänheten ska tåla. Om skötselplanen fastställs efter det att resevatsbeslutet är fattat eller om den senare revideras ska den också då överensstämma med föreskrifterna i beslutet. Om det i samband med revidering av skötselplanen framkommer behov av mer långtgående restriktioner för fastighetsägaren eller innehavare av särskild rätt till fastigheten än vad resevatsbeslutet anger måste resevatsbeslutet med föreskrifterna kompletteras med stöd av 7 kap. 5 § tredje stycket miljöbalken.

Det förekommer att länsstyrelsen eller kommunen i beslut om kulturresevat hänvisar till en specifik skötselplan (som är av ett visst datum eller finns i en bilaga till resevatsbeslutet), till exempel under punkten om vad markägare är skyldiga att tåla. Beslutet om kulturresevatet bör dock inte hänvisa till

¹ Vägledningen ersätter de Allmänna råden om natur- och kulturresevat som gemensam tagits fram av Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet och som upphävts 2012.

en specifik skötselplan eftersom skötselplanen med jämna mellanrum bör uppdateras, medan beslutet om kulturreseptet normalt ligger fast över längre tid.

1.4 Syfte med skötselplanen

Skötselplanen ska i första hand vara ett praktiskt verktyg för skötseln av reservatet. Skötselplanens syfte är att utgöra ett praktiskt program för förvaltning, planering, upphandling, genomförande av skötselåtgärder samt för dokumentation och uppföljning av mål. Skötselplanen utgör alltså ett målstyrningsinstrument. I skötselplanens plandel (se avsnitt 3.4.2) beskrivs de åtgärder som behöver genomföras i området för att syftet med kulturreseptet ska kunna uppnås, och som får vidtas av förvaltaren inom ramen för dennes befogenheter och ansvar. Indelningen i olika skötselområden med konkreta skötselåtgärder och tydliga kartor (se avsnitt 3.4.2.1) ökar skötselplanens användbarhet i det dagliga arbetet.

2 Skötselplanen i relation till andra planer och dokument

Vid sidan om skötselplaner kan det finnas en mängd andra planer som berör olika delar av reservatet. Det kan till exempel röra sig om byggnadsvårdsplaner, restaureringsplaner, trädvårdsplaner, vård- och underhållsplaner för byggnadsminnen, tillgänglighetsplaner, Natura 2000-bevarandeplaner, skogsbruksplaner, åtagandeplaner och andra planer kopplade till ersättningar inom landsbygdsprogrammet samt utvecklingsplaner av olika slag. När det finns olika planer som berör samma område ökar risken för osäkerhet om vilket dokument som gäller och hur aktuella de är. Om det finns motstridiga uppgifter i olika planer, vilket förekommer i ett flertal kulturreseptat, uppstår osäkerhet om planernas inbördes hierarki och vilken plan som ska följas.

I den mån det är möjligt bör förvaltaren därför sträva efter att minimera antalet planer. Detta kan göras genom att inkludera andra planer i skötselplanen alternativt att övriga planer fungerar som bilagor till skötselplanen. Om det finns goda skäl eller till och med krav på att ha flera olika dokument utöver skötselplanen, till exempel en åtagandeplan för landsbygdsprogrammets ersättningar, bör följande principer eftersträvas:

- Planernas inbördes hierarki bör vara tydlig. Normalt är reservatsbeslutet och skötselplanen de överordnade dokumenten som andra planer måste förhålla sig till (ett undantag är Natura 2000-bevarandeplaner, se nedan). Till exempel får åtgärder i en åtagandeplan för landsbygdsprogrammets ersättningar endast genomföras om de är förenliga med reservatets

syfte, föreskrifter och skötselplan. Samma sak gäller för skogsbruksplaner, byggnadsvårdsplaner, trädvårdsplaner och andra planer.

- När andra planer upprättas efter att beslut om kulturresevat inklusive skötselplan fattats bör de nya planerna tydligt hänvisa och relatera till resevatets syfte, föreskrifter och skötselplanen.
- Beslutsmyndigheten bör analysera om det finns motstridiga uppgifter i de olika planerna och i så fall verka för att eventuella konflikter klargörs och undanröjs.
- I den mån det är möjligt bör de olika planernas löptider synkroniseras. Till exempel är det lämpligt att en skogsbruksplan eller byggnadsvårdsplan uppdateras i samband med att skötselplanen uppdateras och att de får samma giltighetstid.
- Om det vid upprättandet eller uppdateringen av skötselplanen finns andra gällande planer för kulturresevatet bör dessa hänvisa till skötselplanen alternativt, om det är möjligt, inarbetas i skötselplanen.

2.1 Natura 2000-bevarandeplaner

Natura 2000 är ett nätverk av skyddade områden i hela EU. I Sverige finns cirka 4 000 Natura 2000-områden. Länsstyrelsen ska upprätta så kallade bevarandeplaner för alla Natura 2000-områden. En bevarandeplan är en form av kunskaps- och planeringsunderlag för förvaltningen av naturvärdena i området och ett stöd i samband med tillståndsprövning. Bevarandeplanerna är i sig inte juridiskt bindande.

När ett beslut om kulturresevat fattas måste den beslutande myndigheten säkerställa att beslutet inte strider mot andra gällande beslut eller bestämmelser. Om området som blir kulturresevat också helt eller delvis är ett Natura 2000-område har myndigheten därför säkerställt att syftet med resevatet och föreskrifterna i beslutet är förenliga med de åtgärder som krävs för att upprätthålla gynnsam bevarandestatus inom Natura 2000. Skulle syftet och målen vara motstridiga bör man i skötselplanen beskriva arbetsgången för att hantera konflikten när den blir aktuell.

Enligt 7 kap. 28 a§ miljöbalken krävs tillstånd för att bedriva verksamhet eller vidta åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i ett Natura 2000-område. Tillstånd krävs inte för verksamheter och åtgärder som direkt hänger samman med eller är nödvändiga för skötseln och förvaltning av det berörda området. Detta betyder att skulle det uppstå ett läge där skötseln i kulturresevatet skulle påverka naturtyperna eller arterna negativt måste en prövning om tillstånd först göras.

Om området som blir kulturresevat berör ett eller flera Natura 2000-områden behöver man också ta hänsyn till det när man utformar skötselplanen. Skötselplanen bör motsvara de krav som ställs för Natura 2000-områden på beskrivningar av bevarandesyftet och på så sätt fylla funktionen av en bevarandeplan. I så fall bör en beslutsmening infogas som klargör att skötselplanen innehåller beskrivningar av bevarandesyftet i enlighet med 17 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. Skötselplanen ersätter därigenom en bevarandeplan. Följande formulering kan användas: ”I enlighet med 3 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. fastställer Länsstyrelsen bifogad skötselplan för kulturresevatets långsiktiga vård. Skötselplanen innehåller beskrivningar i enlighet med 17 § nyssnämnda förordning för Natura 2000-området xxx (SExxxxxxx).”

2.2 Byggnadsvårdsplan

I regel kan mindre omfattande skötselplaner för enstaka byggnader i ett kulturresevat skrivas in i skötselplanen. Om det däremot ingår flera kulturhistoriskt värdefulla byggnader kan det vara bättre att upprätta en särskild byggnadsvårdsplan som en bilaga till skötselplanen. Denna fastställs på samma sätt som skötselplanen, i samband med beslutet om kulturresevat, och uppdateras lämpligen vid samma tidpunkt.

Ofta anlitar den beslutande myndigheten en konsult för att upprätta byggnadsvårdsplanen. Det är särskilt viktigt att vara uppmärksam på att byggnadsvårdsplanen utformas på ett sådant sätt att den ligger i linje med resevatets syfte. Byggnadsvårdsplanen får inte medföra mer omfattande restriktioner för fastighetsägaren än vad beslutet anger. Planen bör inte heller ha högre ambitionsnivå än vad som motiveras av syftet med resevatet.

I många fall genomförs byggnadsvårdsåtgärderna i samarbete mellan förvaltaren och fastighetsägaren och det är inte heller ovanligt att fastighetsägaren bidrar till finansieringen av åtgärderna. Men det är alltid förvaltaren som ansvarar för att de skötselåtgärder som framgår av skötselplanen inklusive dess bilagor genomförs. När en byggnadsvårdsplan upprättas som en bilaga till skötselplanen är det därför viktigt att klargöra hur finansieringen av de planerade åtgärderna fördelas mellan olika aktörer. De föreslagna åtgärderna bör inte vara mer omfattande än vad förvaltaren långsiktigt kan åta sig att göra och bör vara rimliga i förhållande till de resurser som förväntas finnas tillgängliga.

Utformningen och detaljeringsgraden av byggnadsvårdsplanen bör styras av arten och digniteten i de objekt som ska restaureras och vårdas. Många uppgifter om det historiska sammanhanget och den kulturmiljö i vilken bebyggelsen är belägen finns normalt redan tillgängliga i såväl beslutet som den

kulturhistoriska utredningen och den beskrivande delen av skötselplanen. Det kan därför vara tillräckligt att byggnadsvårdsplanen ger en relativt kortfattad bakgrundsteckning och de uppgifter som har att göra med själva byggnadsvården, det vill säga den planerade vården, ställs i fokus.

2.3 Restaureringsplan

Det är viktigt att hålla isär vård, restaurering och rekonstruktion (i miljöbalken används begreppet återställning istället för restaurering, se 7 kap. 4 §). Många kulturresevat genomgår en första fas av restaurering innan skötseln övergår till mer regelrätt vård, som vanligtvis karakteriseras av återkommande skötselinsatser. Det kan till exempel behövas en utglesning av skogsbeståndet för att inägorna i en agrar miljö ska komma att omgärdas av en karaktäristisk utmark. Andra exempel på restaureringsåtgärder kan vara att röja upp igenväxt åker-, ängs- eller betesmark. Sådana åtgärder tar ofta flera år att fullfölja. I första hand handlar restaureringar om att tydliggöra ännu bevarade strukturer i kulturlandskapet, inte att stöpa om miljön genom omfattande markgrepp, det vill säga regelrätta rekonstruktioner. Insatser av det sistnämnda slaget är endast aktuella i undantagsfall, men har förekommit i enstaka fall.

Beskrivningen av restaureringsåtgärderna bör inte flätas in i samma text som övriga anvisningar för ett skötselområde eftersom det lätt gör skötselplanen svåröverskådlig. Restaureringsåtgärderna bör därför redovisas under egen rubrik. Denna rubrik kan för varje skötselområde placeras efter beskrivningen av kvalitetsmål och skötselåtgärder, så att restaureringsarbetet inte blandas samman med områdets långsiktiga skötsel. Sådan redovisning är lämplig när de planerade restaureringsinsatserna är begränsade och bara berör ett fåtal skötselområden.

Om däremot restaureringen blir så omfattande att något som kan karaktäriseras som ett restaureringsprogram måste läggas fast, är det lämpligare att redovisa alla restaureringsåtgärder på samma plats i skötselplanen. All planerad restaurering redovisas då i ett gemensamt kapitel, efter redogörelsen för skötselområdena. Vid en framtida revidering av planen, när restaureringsåtgärderna genomförts, kan detta avsnitt lätt tas bort. Ett alternativ är att upprätta en separat restaureringsplan som kan utgöra en bilaga till skötselplanen.

2.4 Trädvårdsplan

En trädvårdsplan fokuserar specifikt på ett områdes trädbestånd och de enskilda trädindividerna. Trädvårdsplaner kan upprättas för många olika typer av trädmiljöer, till exempel träd i alléer eller i parker. En trädvårdsplan bör alltid ha en tydlig koppling till skötselplanen och ses som ett

kompletterande dokument med en fördjupning om träd. I vägledningen [Fria eller fälla](#) finns mer att läsa om trädvårdsplaner.

2.5 Vårdprogram och vård- och underhållsplaner för byggnadsminnen

Vårdprogram används som planeringsunderlag i många kulturhistoriskt värdefulla miljöer, bland annat byggnadsminnen. Flera kulturresevat innehåller områden som sedan tidigare förklarats som byggnadsminne. De flesta statliga byggnadsminnen har vårdprogram. Däremot har bara en liten andel av alla enskilda byggnadsminnen vårdprogram. När ett område som förklarats som byggnadsminne också blir kulturresevat bör det befintliga vårdprogrammet eller vård- och underhållsplanen arbetas in i skötselplanen. Ett alternativ är att det befintliga dokumentet utgör en bilaga till skötselplanen. Om området som berörs av byggnadsminnesbeslutet är välavgränsat i förhållande till resten av resevatet och därmed kan utgöra ett eget skötselområde kan det ibland vara lämpligt att för områdets skötsel hänvisa till det befintliga vårdprogrammet eller vård- och underhållsplanen.

2.6 Tillgänglighetsplaner

Förvaltaren bör sträva efter att kulturresevatet får en god tillgänglighet för alla besökare, oavsett funktionsförmåga. Av Riksantikvarieämbetets och Naturvårdsverkets gemensamma handbok *Tillgängliga natur- och kulturområden* framgår följande: ”Vid framtagande av nya skötselplaner eller vid revidering av äldre planer bör tillgänglighet finnas med som en särskild rubrik eller ingå under de rubriker som handlar om friluftsliv.” Många skötselplaner saknar idag tillgänglighetsperspektivet. Om förvaltaren planerar att genomföra mer omfattande åtgärder för att öka tillgängligheten till och i kulturresevatet kan det vara lämpligt att upprätta en särskild tillgänglighetsplan. Planen kan i detalj beskriva hur olika typer av åtgärder ska genomföras. I likhet med övriga natur- och kulturvårdsåtgärder får förvaltaren inte genomföra omfattande tillgänglighetsåtgärder utan att de åtminstone i generella drag nämns i gällande skötselplan och har föreskrivits med stöd av 7 kap. 6 § miljöbalken. Om så inte är fallet måste skötselplanen uppdateras innan åtgärden kan genomföras. Enklare tillgänglighetsåtgärder, som att sätta upp skyltar eller torrdass, kräver i regel ingen revidering av skötselplanen, men måste ha stöd i föreskrifter enligt 7 kap. 6 § miljöbalken.

2.7 Skogsbruksplaner

I kulturresevat med större arealer skogsmark kan det finnas skäl att upprätta en separat skogsbruksplan som ett komplement till skötselplanen. Skogsbruksplaner brukar upprättas efter särskilda mallar, oftast med målklasserna PG (produktion med generell hänsyn), PF (produktion med

förstärkt hänsyn), NO (naturvård orörd), NS (naturvård skötsel). Skogsbruksplanernas utformning och terminologi är inte alltid helt lätt att anpassa efter reservatets syfte och skötselplanens ambitioner. Begrepp som ”gallring” och ”föryngringsavverkning” ger ofta en felaktig bild av den traditionella skogsskötsel som normalt bör eftersträvas i kulturresevat. Det är därför viktigt att skogsbruksplanen upprättas som en detaljfördjupning till reservatets skötselplan för att säkerställa att skogsbruksplanen helt ligger i linje med reservatsbeslutet och skötselplanen.

Det förekommer att skogsbruket inte belagts med restriktioner genom föreskrifter i reservatsbeslutet. I dessa fall bör skogsmarken inte utgöra ett skötselområde utan skötseln bör planeras och utföras av fastighetsägaren. Det är då också fastighetsägarens ansvar att vid behov beställa en skogsbruksplan. En sådan skogsbruksplan behöver inte nödvändigtvis ha en detaljerad koppling till skötselplanen. Fastighetsägaren är dock alltid skyldig att se till att inga åtgärder vidtas som kan stå i strid med reservatets syfte och föreskrifter.

2.8 Åtagandeplaner och andra planer kopplade till ersättningar inom landsbygdsprogrammet

Den finansiering som erbjuds från EU via det svenska landsbygdsprogrammet utgör en betydande del av finansieringen till natur- och kulturmiljövården och bör utnyttjas så långt det är möjligt (se vidare avsnitt [Finansiering av skötselåtgärder](#)). En förutsättning som gäller för samtliga stöd är dock att de krav och villkor som stödformen ställer på genomförandet av åtgärden inte får stå i strid med reservatsbestämmelserna, med reservatssyftet eller skötselplanen för reservatet. Skötselplanen är med andra ord alltid överordnad åtagandeplaner eller andra planer kopplade till ersättningar inom landsbygdsprogrammet. Krav och villkor för de olika stödformerna inom landsbygdsprogrammet kan ändras såväl under en programperiod som mellan olika programperioder. Skötselplanen bör därför inte hänvisa till eventuella åtagandeplaner eller andra planer kopplade till ersättningar inom landsbygdsprogrammet. Dessa planer bör ses som helt fristående dokument.

Om det är fastighetsägaren, arrendatorn eller brukaren som söker stöden är det också dennes ansvar att kontrollera att de olika planerna och eventuella krav kopplade till stöden ligger i linje med varandra. Förvaltaren bör föra en kontinuerlig dialog med fastighetsägaren eller brukaren om möjligheter att söka landsbygdsprogrammets ersättningar och hur dessa kan förenas med skötselplanens innehåll.

2.9 Åtgärdsprogram för hotade arter

Åtgärdsprogram för hotade arter är en av Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas satsningar för att rädda hotade arter. Naturvårdsverket fastställer åtgärdsprogrammen som ska fungera som vägledande dokument för berörda aktörer. Finns det arter eller livsmiljöer kopplade till ett åtgärdsprogram för hotade arter bör åtgärdsprogrammets innehåll beaktas i skötselplanen och eventuella målkonflikter analyseras.

3 Skötselplanens innehåll

3.1 Vad en skötselplan bör innehålla

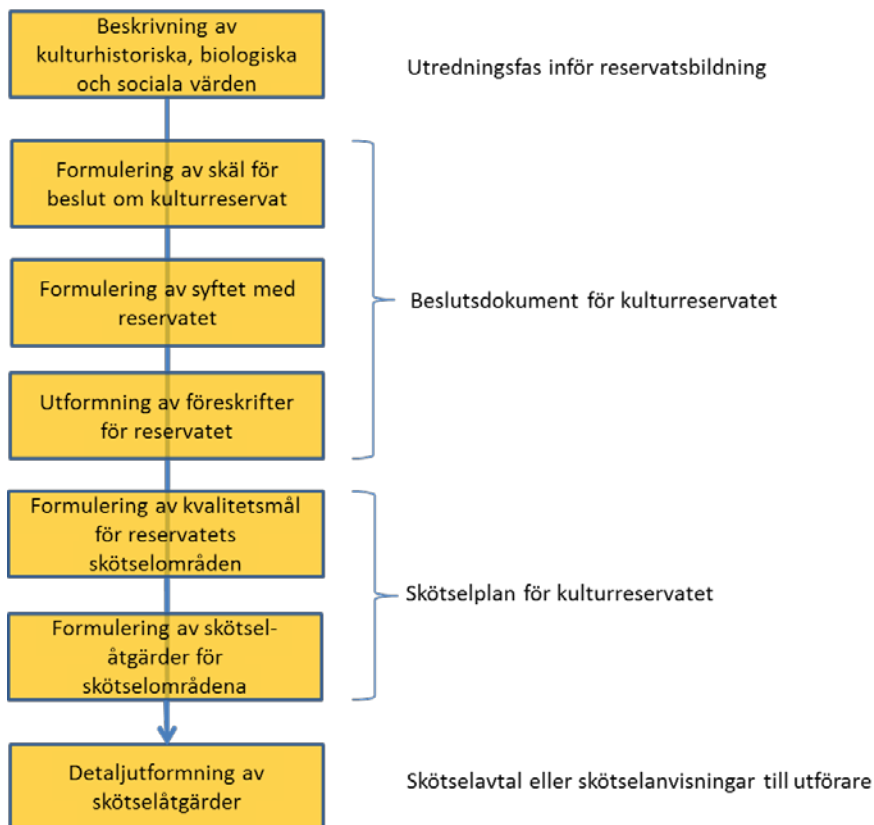
Skötselplanernas främsta uppgift är att fastställa och beskriva vad skötseln ska leda fram till och att ge klara anvisningar åt uppdragstagarna, det vill säga fastighetsägare, entreprenörer eller andra som utför vårdarbetet. Dessutom ska de kunna ligga till grund för ett kontinuerligt uppföljningsarbete.

Skötselarbetet i många kulturresevat bedrivs och kommer att bedrivas av en fastighetsägare, arrendator eller brukare som utför sin normala verksamhet. Ofta är det den befintliga skötseln som har gett upphov till värdena. Det är därför viktigt att betona detta arbete. Skötselplanen kommer i sådana fall att för framtiden lägga fast en skötsel som åtminstone i vissa delar liknar den tidigare. I undantagsfall kan det dock också bli fråga om att lägga fast en helt ny skötsel, till exempel om ett område vuxit igen under en längre tid eller om det handlar om att återställa delar av ett äldre kulturlandskap.

Skötselplanerna bör hållas relativt kortfattade och koncentreras till uppgifter som har med den långsiktiga målsättningen för reservaten att göra. Syftet med reservatet, det vill säga dess övergripande målsättning, bör framgå av skötselplanens inledning. Skälen som föranlett bildandet av reservatet, och syftet med detta, ska ha utvecklats redan i beslutet om kulturresevatet och det är dessa formuleringar man kan ha anledning att återge även i skötselplanens inledning, tillsammans med den kulturhistoriska beskrivningen av området.

Skötselplanen bör på ett tydligt sätt redovisa vilka olika värden det finns i reservatet. Det är dessa värden som är bakgrund till att området prioriterats för reservatsbildning och hur syftet med reservatet formulerats. Här är det viktigt att hålla isär prioriterade värden som utgör skälen för beslutet och andra värden som man bör ta hänsyn till vid förvaltningen av reservatet. I sällsynta fall kan planen också ta upp värden som idag saknas inom reservatet, men som genom olika typer av skötsel- eller restaureringsåtgärder ska återskapas.

Skötselplanen bör genomsyras av en tydlig koppling mellan de skötselåtgärder som anges och områdets värden, syftet med reservatet och kvalitetsmål. Det bör aldrig råda någon tveksamhet om varför en viss skötselåtgärd föreslås och vad den ska leda till. Varje skötselåtgärd bör därför enkelt kunna koppla till syftet med reservatet och ha en tydlig motivering.

Figur 1. Det bör finnas en tydlig koppling mellan områdets värden, syftet med reservatet, kvalitetsmål och skötselåtgärder.

3.2 Vad en skötselplan inte bör innehålla

Skötselplanen bör inte belastas med några utförligare redogörelser över administrativa förhållanden, utan i stort sett endast förses med sådana uppgifter som knyter samman dem med rätt beslut och fastighet/-er. Övriga administrativa uppgifter framgår av beslutet.

Skötselplanen får inte innehålla regleringar mot sakägare. Dessa framgår av föreskrifterna i reservatsbeslutet (se ovan under rubriken *Överensstämmelse med reservatsbeslut*).

Skötselplanen bör inte heller innehålla ekonomiska uppgifter eftersom de kan komma att tjäna som underlag vid anbudsgivning. De blir dessutom ofta snabbt inaktuella.

3.3 Skötselplanens omfattning och detaljeringsgrad

Skötselplanen måste vara så grundlig och detaljerad att fastighetsägarna och andra förstår konsekvenserna av planen och det bakomliggande reservatsbeslutet. Detaljeringsgraden kan dock behöva anpassas till objektets art och ägarförhållandena. En skötselplan för ett vidsträckt reservat med många inblandade fastighetsägare kan till exempel behöva ges en enklare utformning än en skötselplan som enbart avser en eller ett fåtal mindre fastigheter. Vissa skötselplaner utgörs av några enstaka sidor plus ett fåtal korta bilagor bestående av kartor eller liknande, andra skötselplaner kan vara upp till 50–60 sidor plus omfattande bilagor bestående av exempelvis byggnadsvårdsplaner, skogsvårdsplaner eller restaureringsplaner. Det finns ingen standard för skötselplanens omfattning och detaljeringsgrad utan beslutsmyndigheten behöver avgöra i det enskilda fallet vad som kan vara lämpligt.

Det är många olika faktorer som påverkar skötselplanens utformning, bland annat följande:

- Reservatets storlek: Skötseln i ett stort kulturreseptat på flera hundra hektar kan och behöver sällan detaljstyras utom i vissa utvalda delområden.
- Områdets komplexitet och heterogenitet: Ett heterogent område med många olika typer av markslag och karaktär, exempelvis en herrgårdsmiljö med odlingsmark, skog, park och trädgård, behöver fler olika skötselanvisningar än ett mer likartat område, till exempel ett reservat som enbart omfattar renbetesmarker i fjällen.
- Behov av skötselåtgärder: Ett område som har värden som är beroende av intensiva eller diverse årliga skötselinsatser kräver mer omfattande anvisningar för skötseln än områden med värden som är mindre hävd- och skötselberoende. Skötselbehovet ser också väldigt annorlunda ut i ett område som befinner sig i en fas av omfattande restaurering eller utveckling än ett område som karakteriseras av återkommande skötselinsatser för att upprätthålla ett visst tillstånd.
- Fastighetsägar- och brukarförhållandena: Om det är fastighetsägaren själv som utför skötseln av området och har gjort så under lång tid krävs normalt mindre detaljerade skötselanvisningar än om externa entreprenörer är utförare. Om flera olika utförare arbetar i samma område eller om det är sannolikt att fastighetsägar- och brukarförhållandena ändras under skötselplanens

giltighetsperiod kan det krävas utförligare anvisningar och beskrivningar i skötselplanen än om det finns längre kontinuitet kring skötseln.

- Kontakten mellan förvaltaren och den som utför skötseln: Om förvaltaren och utföraren har väl upparbetade och regelbundna kontakter för att stämma av skötselåtgärdernas utformning, till exempel i form av ett skötselråd, kan skötselplanen vara mer övergripande.
- Intressen och anspråk för området: I vissa kulturresevat kan det finnas olika intressen som inte alltid går att förena i en och samma skötselåtgärd. Intressekonflikter kan exempelvis uppstå mellan allmänhetens önskemål på tillgänglighet och kulturhistoriska värden eller mellan rent biologiska och kulturhistoriska värden. I dessa fall är det viktigt att skötselplanen är tillräckligt detaljerad för att ge underlag och motiveringar kring olika ställningstaganden.

Beslutsmyndigheten bör dock tänka på att planen behöver utformas på ett sådant sätt att den inte snabbt blir inaktuell. En riktlinje kan vara att skötselplanen bör kunna vara aktuell åtminstone under en tioårsperiod, främst med tanke på att en revidering oftast är tids- och resurskrävande. Erfarenheten har visat att det i många områden sker förändringar eller uppstår nya behov och att skötselåtgärder därför måste kunna anpassas till nya omständigheter. Skötselplanen bör därför generellt inte vara för detaljerad med avseende på exakt när och hur olika skötselåtgärder ska genomföras, om det inte finns tungt vägande skäl för detta (det kan till exempel finnas känsliga arter eller kulturhistoriska lämningar som kräver specifika skötselåtgärder). Detaljanvisningar skrivs istället in i skötselavtalen.

De praktiska kraven på skötseln (till exempel redskapsval, antal betesdjur, reglering av tillskottsutfodring) kan ofta behöva omprövas när erfarenheten av ett områdes skötsel har ökat, vilket kan sammanfattas i begreppet *adaptiv förvaltning* (se [process att förvalta kulturresevat](#)). Adaptiv förvaltning innebär att förvaltaren kontinuerligt utvärderar sitt arbete, drar erfarenheter, får ny kunskap och förståelse för området och därefter vid behov justerar sina insatser. Adaptiv förvaltning ger därmed möjligheter till kontinuerliga förbättringar gällande skötseln och andra förvaltningsåtgärder. Genom att lägga detaljanvisningar i avtalet med brukaren kan skötselns utformning modifieras från säsong till säsong utan att skötselplanen behöver omarbetas.

Samtidigt kan en skötselplan med något högre detaljeringsgrad vara en fördel gentemot de aktörer som ska utföra åtgärder i kulturresevatet. Det borgar också för en rättssäker hantering gentemot sakägarna som vet förutsättningarna för skötselåtgärderna i kulturresevatet. En något högre detaljeringsgrad säkerställer också kontinuitet om utförare eller länsstyrelsens eller kommunens handläggare skulle bytas ut. Länsstyrelsen eller kommunen avgör vilken detaljeringsgrad som behövs i det enskilda fallet.

3.4 Skötselplanens olika delar

3.4.1 Beskrivningsdel

Skötselplanens beskrivande del bör hållas så kort som möjligt utan att för den delen utelämna viktig information som krävs för att kunna förstå varför olika typer av skötselåtgärder föreslås. En grundregel bör vara att alla fakta som återges i denna del av planen kan kopplas till konkreta skötselåtgärder i plandelen. Beskrivningen bör ge förståelse för varför man har valt en viss skötselriktning och hur man prioriterar mellan olika åtgärder.

Fokus bör ligga på helheten och samband. Till exempel bör sambanden mellan markanvändning och biologisk mångfald (det vill säga biologiskt kulturarv) och mellan markanvändning och byggnadernas placering och funktion beskrivas. Utförliga beskrivningar och redovisningar om till exempel områdets historiska sammanhang och utveckling, som visserligen kan vara intressanta men som inte nödvändigtvis krävs för att kunna utforma lämpliga skötselåtgärder, bör inte ingå i en skötselplan utan kan finnas i separata utredningar eller bilagor. Till exempel är det oftast inte nödvändigt att utifrån kartmaterial eller andra källor beskriva äldre tidsperioder från vilka det saknas fysiska avtryck i reservatet.

Följande punkter bör alltid finnas med i den beskrivande delen:

- *Typ av miljö och karaktär:* Här ges en beskrivning av reservatet som förklarar vad det representerar från kulturhistorisk synpunkt. Viktigt är att det framgår vilken typ av miljö, till exempel i ekonomiskt eller socialt hänseende, och vilket eller vilka tidsskede/-n eller förlopp som reservatet representerar.

Beskrivningen av reservatet bör även omfatta en kort beskrivning av dess hävdhistoria, det vill säga hur dess olika markslag hävdats och sett ut i äldre tid. Tonvikten läggs på det eller de tidsskede/-n man valt att visa med reservatet. Även den rumsliga organisationen, det vill säga hur ägorna varit sammansatta och brukade och hur byggnaderna varit placerade bör kortfattat kommenteras. Uppgifter om antalet innevånare, arbetare eller anställda, djurbesättning och liknande kan också bidra till att konkretisera hur området en gång tedde sig.

- *Värden:* Här beskrivs vilka viktiga värden det finns inom reservatet. Det kan röra sig om kulturhistoriska, biologiska och/eller sociala värden (i många fall utgör de biologiska värdena också ett kulturhistoriskt värde, det vill säga ett biologiskt kulturarv – se nedan). Beskrivningen av värdena bör vara så konkreta att det är möjligt att formulera kvalitetsmål för

olika delområden och deras värden samt vilka skötselåtgärder som krävs för att bevara och utveckla dessa värden. Man bör även redogöra om det finns olika värden som upplevs komma i konflikt med varandra.

Beskrivningen av kulturhistoriska värden kan lämpligen göras baserad på Riksantikvarieämbetets [plattform för kulturhistorisk värdering och urval](#). Värdena bör så långt som möjligt beskrivas utifrån en tydlig koppling till områdets historia. Bebyggelsens värden kopplas därvid särskilt till den tidsperiod som reservatet avser att representera. Det innebär också att biologiska värden presenteras i termer av [biologiskt kulturarv](#), vilket innebär att kopplingen mellan ekologi och historia framhävs. Till exempel förklaras vilken koppling det finns mellan förekomster av sällsynta arter eller naturtyper och områdets brukningshistoria.

I sällsynta fall kan det finnas biologiska värden som inte utgör ett biologiskt kulturarv, det vill säga arter som inte kan kopplas till det historiska brukandet. Det kan också finnas arter eller livsmiljöer *trots* att området brukats på ett visst sätt. Om det finns sådana biologiska värden av särskilt hög klass kan dessa presenteras enligt samma principer som naturvärden i naturreservat, det vill säga genom en naturvetenskaplig redogörelse för så kallade prioriterade bevarandevärden (se Naturvårdsverkets vägledning [Process att bilda naturreservat](#)).

- *Övergripande målbeskrivning:* För att underlätta skötseln av kulturreseptatet är det viktigt att skötselplanen ger en så tydligt föreställning som möjligt om vad reservatet ska illustrera, det vill säga en övergripande målbeskrivning. I regel är det därför lämpligt att ordagrant återge vad som i beslutet anges som syftet med kulturreseptatet och utveckla detta med en något fylligare bild. Den kulturhistoriska målbeskrivningen förklarar vad man vill bevara, vårda och visa med reservatet, hur miljön är tänkt att se ut på något längre sikt och vilka kvaliteter som ska finnas.
- *NATURA 2000:* Om kulturreseptatet berör ett eller flera Natura 2000-områden bör beskrivningen omfatta de livsmiljöer och arter som har legat till grund för områdets utpekande till Natura 2000-nätverket. Här beskrivs livsmiljöernas och arternas förutsättningar för att bidra till gynnsam bevarandestatus i den biogeografiska regionen, liksom deras känslighet för förändringar.
- *Tillgänglighet, information och pedagogisk verksamhet:* Tillgänglighet för besökare oavsett funktionsförmåga, ålder, bakgrund, med mera bör beskrivas (se Riksantikvarieämbetets och Naturvårdsverkets gemensamma handbok [Tillgängliga natur- och kulturområden](#)). Även

förutsättningar för informationsförmedling och pedagogisk verksamhet bör redovisas. En övergripande målsättning för tillgänglighet och informationsförmedling bör presenteras.

3.4.2 Plandel

I plandelen beskrivs de skötselområden som kulturresevatet kan vara indelat i som stöd för förvaltningen. För varje skötselområde formuleras kvalitetsmål och skötselåtgärder.

För att undvika upprepningar i planen bör generella riktlinjer och åtgärder för hela området redovisas inledningsvis. Här kan ställningstaganden i förhållande till det historiska källmaterialet redovisas för att tydliggöra och ge en bakgrund till den bedömning som gjorts av olika skötselåtgärder. Här kan man också ange en övergripande inriktning för hur skötseln ska genomföras. Exempelvis kan man redogöra för om det anses viktigt att skötseln sker med traditionella redskap och metoder eller om det snarare är resultatet av skötselåtgärderna som är viktigt.

Följande punkter bör alltid finnas med i plandelen:

- Generella riktlinjer och ställningstaganden gällande skötseln av hela området.
- Indelning i skötselområden (se nedan).
- Beskrivning, kvalitetsmål och skötselåtgärder för varje skötselområde och delområde (se nedan).
- Utmärkning av reservat (här anges på vilket sätt reservatets gränser ska märkas ut).
- Ansvarsfördelning för skötseln (här beskrivs översiktligt vilka åtgärder som ligger inom reservatsförvaltningen och som ligger inom förvaltarens ansvarsområde och vilka eventuella övriga åtgärder som genomförs inom reservatet, i fastighetsägarens eller brukarens egen regi; här beskrivs också ansvarsfördelningen mellan förvaltare, utförare, fastighetsägare, arrendatorer och andra inblandade).
- Anvisningar för dokumentation och uppföljning (se nedan).
- Sammanfattning och prioritering av åtgärder (se nedan).
- Eventuell revidering av skötselplanen (här anges när skötselplanen bör ses över och vid behov uppdateras).

3.4.2.1 Indelning i skötselområden

Faktorer som styr indelningen

För att betona det historiska perspektivet i skötseln bör planens disposition anpassas till vad som är känt om den historiska markanvändningen inom området. Man kan till exempel låta indelningen i skötselområden följa en gårds äldre indelning i gården, om dessa fortfarande kan identifieras i landskapet och om de utgör en del av den historiska struktur man vill åskådliggöra med reservatet. På samma sätt kan tomt och utmark också bilda egna skötselområden. Man kan också dela in reservatet efter olika historiska verksamheter eller tidsskeden, till exempel i industriella områden där det kan finnas spår efter industriell verksamhet av olika slag och från olika tider.

Om dessa skötselområden i sin tur innehåller områden som kräver olika skötsel (till exempel åker och äng i samma gårde) så redovisas dessa lämpligen som delområden. Efter en indelning efter de historiska förhållandena är det med andra ord behovet av praktiska åtgärder som styr den fortsatta indelningen. Därigenom kommer indelningen i skötselområden så långt som möjligt att återspegla den historiska markanvändningen under det tidsskede reservatet vill visa, samtidigt som den möjliggör en differentiering av skötseln. Områden av flera olika geografiska delområden med liknande mark- och vattenanvändning kan samlas till ett delområde inom samma skötselområde. Betesmarker inom ett skötselområde som sköts på ett likartat sätt bör därför kunna samlas till ett enda delområde. Samma gäller för till exempel slåttermarker, skogar, åkrar, kantzoner och bryn eller likartade bebyggelse- och verksamhetsmiljöer.

Att skapa förståelse för hur de olika skötselområdena fungerat i sitt historiska sammanhang är en viktig uppgift om man vill uppnå ett bra resultat i skötselarbetet. Generella beskrivningar av mål och åtgärder för hela kategorier av kulturlandskapselement eller markslag bör dock undvikas, eftersom de lätt medför att anvisningarna blir allt för schablonmässiga. Det är ofta detaljer i den historiska skötseln som har skapat de värden som reservatet är tänkt att bevara och utveckla.

Skötselområdenas antal

Antalet skötselområden och delområden bör inte bli större än vad som är absolut nödvändigt för att kunna utforma lämpliga skötselåtgärder och skapa tydlighet för den som ska utföra de praktiska åtgärderna. Om skötselområdena blir för många blir planen svåröverskådlig och besvärlig att följa. Eftersträva därför att hålla samman de delar av ett landskapsavsnitt som i stort sett kräver samma skötsel i ett gemensamt historiskt relevant skötsel- respektive delområde. Observera att de olika delområdena inte nödvändigtvis behöver hänga ihop geografiskt.

Om skötseln måste differentieras kan detta istället anges i målbeskrivningen. En äng kan till exempel behöva skötas något annorlunda kring en bäck än i högre och torrare delar, utan att området för den delen behöver delas upp i olika områden. Det måste alltså finnas ett visst utrymme för variationer i skötseln inom ett och samma skötselområde om inte skötselplanen ska bli alltför stelbent.

Åtgärder för tillgänglighet, friluftsliv, pedagogisk eller annan publik verksamhet bör beskrivas för sig under egna rubriker och behöver inte utgöra egna skötselområden.

Punkt- och linjeobjekt

I de flesta kulturresevat finns åtskilliga landskapselement som kräver individuell skötsel. Det är viktigt att värden av dessa verkligen lyfts fram som en central uppgift för kulturresevaten. Ofta kommer olika typer av landskapselement att behöva mer eller mindre ”skraddarsydd” skötselprogram. Hur detta ska redovisas i skötselplanen beror på hur de aktuella landskapselementen ser ut. Linjära element, till exempel hägnader, och punktobjekt som förekommer i större antal, till exempel odlingsrösen, hamlade träd eller slagghögar, bör ofta kunna hållas samman som gemensamma ”skötselområden”.

Enstaka ”punktobjekt”, till exempel en torpgrund, överloppsbyggnad, dammar eller ett rengärde, kan däremot behöva redovisas som delområden inom de skötselområden där de är belägna.

Beskrivning av skötselområdena

En kort inledande beskrivning av varje skötselområde kan förklara dess funktion i äldre tid och tydliggöra varför just detta område avsatts som eget skötselområde. Det är även ofta lämpligt att beskriva varje skötselområdes utseende och specifika värden. Syftet med beskrivningen är att ge en nulägesbild och att ge förståelse för skötselområdets eller delområdets mål och skötselåtgärder genom en historisk bakgrundsbeskrivning. Om det i ett senare skede skulle uppstå behov av ändringar gällande skötseln eller när skötselplanen ska revideras är det viktigt att förstå vilka ställningstaganden och bedömningar den tidigare skötseln grundats på.

Skötselområdena bör beskrivas utifrån hur de ser ut i nuläget med positiva och negativa kvaliteter, det vill säga egenskaper som ligger i linje med kvalitetsmålen eller som avviker från dessa. Det kan också vara bra att beskriva åtgärder eller verksamheter som utförts i området tidigare.

Beskrivningen bör kompletteras med en fotodokumentation. Fotodokumentationen lagras lämpligen digitalt och kan användas som referensmaterial för att följa upp utvecklingen av området.

Mål och åtgärder

Utöver den inledande beskrivningen av varje skötsel- och delområde bör det för varje område även finnas korta redogörelser för respektive områdes kvalitetsmål och skötselåtgärder (se nedan).

Beroende på reservatets innehåll och skick kan det dessutom bli aktuellt med särskilda rubriker för åtgärder som rör restaurering och uppföljning.

Skötselområdenas benämning och kartor

Alla skötselområden och deras delområden redovisas i skötselplanen med nummer som korresponderar mot en karta över skötselområdenas utbredning. Det är av kulturhistoriska skäl lämpligt att i skötselplanen, utöver sifferbeteckningen, även ange äldre namn på markstycken som utgör egna skötselområden eller delområden, till exempel ”Ängagärdet”, ”Backåkrarna” eller ”Tomterna”. Kartan över kulturrestatet med ingående skötselområden bör vara tydlig och lättläst, och i övrigt uppfylla samma krav som beslutskartan. Kartans skala väljs utifrån reservatets areal och förutsättningar. För att skötselområdena lättare ska kunna identifieras ute i naturen kan det vara bra att tillsammans med vissa GIS-skikt i fastighetskartan använda ett ortofoto som grundkarta.

3.4.2.2 Målnivåer

Planens mer konkreta mål ska beskrivas skötselområde för skötselområde. Dessa mål kan avse

- kvalitetsmål, det vill säga en beskrivning av områdets värden och kvaliteter som ska säkerställas och utvecklas, och
- skötselåtgärder, det vill säga en beskrivning av vad som ska uppnås genom att utföra olika typer av skötselinsatser.

Utöver dessa finns alltid möjligheten att ytterligare precisera målsättningen genom detaljanvisningar i de skötselavtal som upprättas med uppdragstagaren eller genom muntliga diskussioner inför och under genomförandet av åtgärder. Man kan säga att kvalitetsmålen konkretiserar syftet med reservatet medan eventuella detaljanvisningar förtydligar hur skötselåtgärderna ska genomföras. Det är dock endast kvalitetsmålen och skötselåtgärderna som fixeras i skötselplanen.

3.4.2.3 Kvalitetsmål

Kvalitetsmål (som inom naturvården kallas för bevarandemål) anges för reservatets prioriterade kulturhistoriska värden och andra värden i respektive skötselområde. Kvalitetsmålen kan vara av beskrivande karaktär, men bör också alltid innehålla konkreta och uppföljningsbara parametrar, till exempel i form av målindikatorer (se nedan). Utförliga målände beskrivningar bör undvikas.

Kvalitetsmål beskriver vad bevarande- och vårdarbetet långsiktigt syftar till att säkerställa. Målbekrivningen kan innehålla beskrivningar av önskade respektive oönskade förändringar över tid samt vilka förändringsprocesser som anses positiva respektive negativa. Beskrivningen ska ge en bild av hur det aktuella skötselområdet ser ut och upplevs när det sköts på rätt sätt. Kvalitetsmålet kan redan vara uppfyllt vid bildandet av reservatet och i så fall handlar skötseln främst om att vidmakthålla kvaliteterna. Kvalitetsmålet kan också ligga mer avlägset och i så fall krävs det kanske restaureringsinsatser eller långsiktiga skötselinsatser med inriktning mot målet. Kvalitetsmålet bör i princip ligga fast och måste därför vara väl förankrat i den kulturhistoriska utredningen.

Kvalitetsmålen bör formuleras så att de kan följas upp, till exempel genom kontroll av fastställda kriterier, så kallade målandikatorer. Det kan exempelvis röra sig om olika landskapselements skick eller förekomst av eventuella indikatorarter eller vegetationstyper som visar om skötseln av området är på rätt väg. Även om målen inte alltid behöver vara fullständigt uppföljningsbara bör de ge en tydlig uppfattning om vad som ska uppnås med områdesskyddet. Mer att läsa om målandikatorer finns i Naturvårdsverkets rapport [Uppföljning av skyddade områden i Sverige](#).

3.4.2.4 Skötselåtgärder

Beskrivningen av skötselåtgärder preciserar genomförandet av löpande åtgärder i ett skötselområde. Skötselåtgärderna styr själva skötselarbetet och ska vara formulerade så att de lägger fast den skötselansvariges åtaganden. De måste vara tydligt definierade och lätta att kontrollera, men bör inte gå in på detaljer om hur skötseln ska utföras. För varje skötselområde anges den eller de typer av skötselåtgärder och de tidpunkter eller intervall som är aktuella, medan mer ingående praktiska detaljer i skötseln normalt preciseras i skötselavtalet med brukaren. De praktiska kraven på skötseln (exempelvis redskapsval, antal betesdjur, reglering av tillskottsutfodring) kan ofta behöva omprövas när erfarenheten av ett områdes skötsel har ökat. I vissa fall kan det ändå finnas skäl att skötselåtgärderna förtydligar vad skötseln ska omfatta genom att till exempel ange betestryck, tider för bete och djurslag. Detaljeringsgraden i dessa anvisningar är avhängig av områdets värden och vilken typ av vård de kräver.

Vid formuleringen av skötselåtgärderna kan exempelvis anges hur stor yta eller andel av skötselområdet som har skötts genom en viss skötselåtgärd. Man kan även ange hur kvarstående vegetation ser ut efter att skötselåtgärden genomförts, hur trädskiktet ska se ut, vilket skick stenmurar, diken och andra strukturella element ska ha, vilka kvaliteter en bebyggelsemiljö ska uppvisa, och så vidare.

För att de beskrivna åtgärderna ska gå att följa upp måste de vara klart definierade. Skötselområdets utseende, såväl som den tidpunkt när åtgärderna ska vara genomförda, bör anges i mätbara eller på annat sätt kontrollerbara termer. Åtgärderna bör i språkligt avseende formuleras i så kallad aktiv form, så att det inte går att underlåta att utföra en föreskriven åtgärd utan att bryta mot skötselplanen. Istället för att till exempel skriva att ”dikena bör rensas från löv och skräp och erforderligt underhåll bör utföras vid behov” så är det bättre att slå fast att ”dikena har rensats och nödvändiga reparationer har genomförts före den 1 september varje år”. Detta skapar tydlighet för alla inblandade parter och möjliggör en regelbunden kontroll av måluppfyllelsen. Om arbetet inte genomförts till den 1 september måste man ju helt enkelt konstatera att målet inte kunnat uppfyllas det året.

3.4.2.5 Alternativa kvalitetsmål och skötselåtgärder

I vissa fall är det svårt att förutse de framtida ekonomiska och praktiska förutsättningarna för att upprätthålla en önskad skötselnivå. Det kan till exempel finnas osäkerhet kring tillgång på betesdjur, lämpliga entreprenörer och skötselmedel. I dessa fall kan det vara lämpligt att utforma två alternativa kvalitetsmål och skötselåtgärder. Det första alternativet, alternativ A, beskriver ett kvalitetsmål och skötselåtgärder utifrån en önskad situation som också är den mest lämpliga med avseende på områdets kulturhistoriska och andra värden. Det andra alternativet, alternativ B, beskriver mål och åtgärder för samma område med en något lägre ambitionsnivå, men som fortfarande kan anses vara tillräckligt bra för att uppnå syftet med reservatet. I ett agrart kulturresevat skulle det till exempel kunna handla om skötsel av gräsmarker som tidigare varit slåttermark. Alternativ A skulle kunna vara att området sköts genom traditionell ängshävd, det vill säga slåtter och eventuellt efterbete. Alternativ B skulle kunna vara att området endast sköts med bete, vilket oftast är betydligt billigare, men oftast också mindre gynnsamt ur ett kulturhistoriskt och biologiskt perspektiv. Förvaltaren bör sträva efter att uppnå A-alternativet, men kan utifrån praktiska förutsättningar vara tvungen att tillsvidare nöja sig med B-alternativet.

3.4.2.6 Anvisningar för dokumentation och uppföljning

Det är av grundläggande betydelse för kvalitetssäkringen av arbetet med kulturresevatet att genomförda insatser och förändringar samt effekterna av dessa regelbundet uppmärksammas och analyseras. Skötselplanen bör därför innehålla tydliga anvisningar avseende metoder och tidsintervall för dokumentation och uppföljning. Vissa kvalitetsmål följs enkelt upp årligen vid besök i fält, andra kvalitetsmål kräver vetenskapliga metoder och kan vara kostnadskrävande. Det är viktigt att olika aktörer i reservatet dokumenterar och redovisar sitt arbete på ett systematiskt sätt. Det bör framgå i skötselplanen vem som är ansvarig för de olika delarna samt var, hur och när detta ska ske. Det bör

också framgå i vilken form dokumentationen och uppföljningen presenteras och lagras, till exempel i form av årsrapporter.

Anvisningarna för arbetet med uppföljning och utvärdering indelas lämpligen i två delar:

1. Avseende genomförda skötselåtgärder – detta sker vanligen genom en relativt okomplicerad kontroll av att skötselinsatser utförts på rätt sätt och vid rätt tillfälle, normalt med årlig intervall.
2. Avseende kvalitetsmål – detta är vanligen mer komplicerat och kräver god kulturhistorisk (och ofta även biologisk) kompetens samt sker med längre, exempelvis tre till fem års, intervall.

Mer att läsa om uppföljningsarbete finns i kapitlet Dokumentation och uppföljning (se [process att förvalta kulturresevat](#)).

3.4.2.7 Sammanfattning och prioritering av åtgärder

Det är lämpligt att sammanfatta skötselplanen i en enkel översiktstabell. I denna anges, förutom varje skötselområdes beteckning, dess markslag och areal, tidpunkt för när respektive åtgärd ska ha genomförts (till exempel årligen, senast 1 maj), vem som ska genomföra den (till exempel brukaren eller förvaltaren av reservatet) och vilken prioritetsordning åtgärden har (till exempel 1–3). Av tabellen bör även framgå när, var, hur och av vem uppföljningen ska genomföras. En översiktstabell kan dessutom underlätta för en anbudsgivare att bedöma arbetets omfattning.

4. Revidering av skötselplaner

4.1 Skötselplaner behöver regelbundet uppdateras

Skötselplaner för kulturresevat bör ses över och vid behov uppdateras, cirka vart 10:e eller 15:e år. I vissa kulturresevat genomförs omfattande inledande restaureringsinsatser efter att området blivit resevat. Om så är fallet kan det finnas skäl att uppdatera skötselplanen med kortare intervall, till exempel redan efter fem år.

Det finns många olika skäl varför skötselplanen behöver uppdateras med jämna mellanrum. Det kan finnas rent formella skäl, eftersom förvaltaren och brukaren inte får genomföra åtgärder som står i strid med gällande skötselplan eller som inte åtminstone i generella termer har nämnts i skötselplanen. Även om skötselplanen har formulerats på ett relativt övergripande sätt uppstår i regel förr eller senare behov av nya åtgärder som kräver en revidering.

Det löpande uppföljnings- och utvärderingsarbetet som tillämpas inom den adaptiva förvaltningen (se avsnitt 3.3) kommer att ge erfarenheter och ny kunskap om hur skötselåtgärder behöver utformas för att uppnå syftet och kvalitetsmålen. Dessutom utvecklas ständigt ny kunskap om kulturmiljö-, landskaps- och byggnadsvård som förvaltaren behöver beakta. Även själva miljön och dess innehåll kan förändras (exempelvis på grund av klimatförändringar, träd- eller växtsjukdomar, brand eller storm) på ett sätt som kräver att skötseln modifieras. Vidare kan förvaltarens och brukarens ekonomiska och praktiska förutsättningar ändras, vilket kan påverka möjligheten att genomföra skötselåtgärder. Även samhällsförändringar som exempelvis ökade krav på tillgänglighet, säkerhet, infrastruktur och befolkningsutvecklingen på platsen kan göra att skötseln behöver anpassas.

4.2 Särskilt beslut om viss ändring av skötseln

Länsstyrelsen eller kommunen kan välja att fatta ett särskilt beslut om att ändra skötseln i delar av reservatet, under förutsättning att förändringen ligger inom ramen för reservatets föreskrifter. Ett sådant beslut kan bli aktuellt om förvaltaren upptäcker att det finns anledning att frångå gällande skötselplan på en mindre yta av reservatet utan att skötselplanen i övrigt är i behov av uppdatering. Det kan också uppstå brådskande behov av förändringar i skötseln som behöver genomföras innan skötselplanen kan uppdateras i sin helhet. Särskilda beslut om att frångå skötselplanen bör dock endast fattas i undantagsfall. Beslutet bör i så fall förankras och skickas på remiss till fastighetsägare, brukare och övriga sakägare.

4.3 Tidsåtgång och arbetssätt

Det har visat sig att uppdatering av skötselplaner kan vara ett relativt omfattande och tidskrävande arbete och ta så mycket som 600 arbetstimmar. I tidplanen för revideringen behöver remissförfaranden och kontakter till samtliga inblandade räknas in. En öppen dialog har visat sig vara avgörande för ett lyckat resultat. Arbets- och samrådsformerna väljs mot bakgrund av revideringens omfattning och komplexitet. Att inleda revideringen med en dialog kan ge en viktig fingervisning om vilka frågeställningar revideringen ska fokusera på. De olika parterna kan komma med viktiga synpunkter på den befintliga skötseln och skötselplanen samt ge ytterligare fakta om områdets bevarandevärden och olika intressekonflikter. Ett exempel på arbetssätt kan vara att först intervjua eller ha möten med berörda parter och att därefter ge dem möjlighet att lämna synpunkter på ett tidigt utkast på förslag till reviderad skötselplan. Vid behov kan man bilda arbets- och referensgrupper.

4.4 Handläggning vid revidering

En ändring av skötselplanen är inte att betrakta som en ändring av själva reservatsbeslutet (under förutsättning att beslutet inte hänvisar till en bestämd skötselplan). Förändringarna i skötselplanen vid en revidering får inte medföra mer långtgående bestämmelser än vad föreskrifterna medger, vare sig det rör sig om inskränkningar i rätten att använda mark- eller vattenområden eller åtgärder som sakägarna eller allmänheten ska tåla. Om man vid en revidering av skötselplanen uppmärksammar att det finns större behov av mer långtgående restriktioner för fastighets- eller sakägare än vad det gällande reservatsbeslutet anger, behöver en ändring av reservatsbeslutet med föreskrifterna övervägas. Om reservatsbeslutet ändras tillämpas samma arbetsgång som vid bildande av ett nytt kulturresevat, med de formella bestämmelserna i förordningen om områdesskydd vad gäller sakägarföreläggande, myndighetssamråd, kungörande av författning och underrättelse om beslut.

Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken tar inte upp frågor kring revidering av skötselplaner. Länsstyrelsen/kommunen avgör utifrån områdes beskaffenhet, fastighets- och sakägareförhållanden, med mera hur revideringen hanteras. Handläggningen av en revidering innehåller bland annat följande steg:

- Inledande dialog med fastighetsägare, sakägare, utförare, arrendatorer och andra intresserade.
- Framtagande av kompletterande kunskapsunderlag, till exempel inventeringar och utredningar.
- Inhämtning av synpunkter på ett tidigt utkast på förslag till reviderad skötselplan.
- Remiss av förslaget om ny reviderad skötselplan till berörda (bland annat Riksantikvarieämbetet, kommunen, fastighets- och sakägare, arrendatorer, lokala organisationer och andra viktiga intressenter och aktörer).
- Beslut om fastställande av den reviderade skötselplanen ska sändas till fastighetsägare, Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten (se förordningen om områdesskydd §§ 28, 28 a, 28 b och 31).